

Rapport della Romania concernent il problem de/da

Autor(en): **Degonda, Francestg**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **49 (1963)**

PDF erstellt am: **29.06.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-881580>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

RAPPORT DELLA ROMANIA CONCERNENT IL PROBLEM DE/DA

DA FRANCESTG DEGONDA, COMPADIALS

Ils davos onns han undas ualti passionadas furiau ellas retschas dils Romanians. La questiun dil DE/DA ha caschunau bia malaveglia.

Nies rapport vul buca caschunar danovamein dispetas e combats. Igl ei segiramein necessari de dar inaga in cuort sclariment al pievel romanian sur dil curriu e passau en caussa DE/DA duront ils davos 7 onns. Aschilunsch ch'igl eruir ils factums ei staus pusseivels, schein nus suandar ils eveniments cronologicamein.

30 de mars 1957

salva la Ligia Romontscha sia radunonza generala. Quater vocabularis stattan en preparaziun. Tenor meini dil referent dr. Schorta duess ins seprofitar della caschun d'eliminar divergenzas ortograficas nunmotivadas dals vocabularis.

La radunonza generala fixescha las suandontas directivas concernent la preparaziun dell'ediziun de nos vocabularis: (il suandont ei in extract dil protocol scursanius agl essenzial)

1. Ils redactors dils vocabularis retscheivan dalla radunonza generala la competenza de reglar en lavur cumineivla suandontas scripziuns:
Exempels: alarm cun in ,l' ni cun dus ,l(s)',
traffic cun in ,f' ni cun dus ,f(s)',
alumin ni alumini etc.
2. Plinavon retscheivan ils redactors l'incumbensa d'elaborar ina gliesta cun auters cass che pudessen formar ina basa de discussiun per in'avischinaziun ortografica empau pli ferma.
Exempels tenor ina circulara dils 14 de zercladur 1957 cun las damondas de sclarir avon che schar ir il manuscret en stampa:

La midada - o - en - u -

condizional	en	cundizional
cantonal	en	cantunal
nazional	en	naziunal
accomodament	en	accumodament
apportar	en	appurtar
pomada	en	pumada
deportament	en	deputament
politura	en	pulitura

3. Damondas ortograficas de punct dus ston vegnir tractadas en lavur cumineivla denter redacturs e la cumissiun pil vocabulari della societad interessenta.
Decisiuns definitivass en caussa ein resalvadas alla cumissiun pil vocabulari.

Dalla discussiun en la surallegada radunonza seresultan ils dus suandonts factums: (tenor protocol)

1. Ils redacturs e la cumissiun pils diczionararis decidan davart midadas che tangheschan buca il t u n dil plaid.
2. Tut las autras midadas vegnan suttamessas als representants dils singuls idioms.

7 de settember 1957

ha liug en Casa Romontscha l'emprema conferenza della Cumissiun pil Vocabulari, la quala duei tractar e decider davart differentas damondas che pertuccan il vocabulari sursilvan - tudestg. En votaziun vegnan mess 9 differentes puncts cun diversas damondas ortograficas. De quels vegnan 8 puncts dilucidai relativamein en cuort temps.

En damonda dil DE/DA decida la Cumissiun il suandont: (verbal tenor protocol)

«Questa damonda che ha occupau ils Sursilvans pér memia, ha era occupau la radunonza gl'entir suentermiezdi. La simplificaziun, sco ella ei proponida dal redactor, para bein semplia. Denton ha ella anflau certs dubis, essend che la funcziun dil genitiv (cugl artechel definit **de**, resp. dil, della, senza lez **da**) vegn sclavinada. Suentier liunga discussiun anfla la proposta Decurtins grazia; ella secloma: Nus duvrein la preposiziun **de** mo unida agl artechel cu ei setracta d'in genitiv (propi e partitiv). En tuts auters cass duvrein nus la preposiziun **da**.»

19 de fenadur 1958

redegia sgr. scolast Toni Halter, Vella, da gliez temps president della Romania, in scriver en fuorma de Memorandum ed adres-sescha quel alla Ligia Romontscha. Ina copia de quel han plirs prominents umens romontschs retschiert. Prendend investa dil cuntegn vein nus saviu constatar ch'il president della Romania ha da lezzas uras interpriu tuts sforzs per puder evitar las carplinas ch'ei succedidas ils onns vegnents. **D e p l o r a b l a - m e i n** ha quei scriver che fa attents al succediu, anflau **n e g i n r e s u n .**

30 d'uost 1958

ha giu liug a Glion el Hotel Lucmagn ina radunonza denter prominentas persunas romanianas per anflar ina via cuntenteivla en la damonda de DE/DA. Demai ch'igl ei buca stau pusseivel

d'eruir quei protocol, sebase il suandont sin in protocol (diari) d'in auter commember de quella seduta:

«Suenter liungas deliberaziuns ein ils presents vegni perina de salvar DE e DA. Il diever de DA duei vegnir punctuaus pli che tochen da-cheu, cunzun per ils adverbs dil temps e dil liug, gie, ins era ius schi lunsch de restrenscher l'applicaziun dil DE, DELLA al pur genitiv. Quella sligiazion che pareva per il mument adattada a tuts per sereunir, accepta il redactor dil vocabulari, dr. Alex Decurtins, sut neginas condiziuns. — Silsuenter decida la suprastanza della Romania persula de schar stampar il Tschespet 1958 per emprova ella versiun dadaistica.

12 de november 1958

compara il Memorandum da dr. Decurtins. «La problematica dil DE e DA ed auters fatgs ortografics». Cheu suonda in ton dil text d'ina brev della Ligia Romontscha alla cumissiun pil Vocabulari sursilvan:

«In temps ha ei pariu che la caussa seigi definitivamein liquidada. Silsuenter ha ei lu dau la nunspetgada polemica che Vus enconuschis. Dr. A. Decurtins ei suenter madira reponderaziun dil problem arri-vaus da sesez anora alla conclusiun che la regla fixada ils 7 de settember 1957 stuess vegnir revedida. El ha exponiu sias reponderaziuns el surallegau Memorandum e repetiu e motivau quellas ils 17 de matg (probabel 1959) el ravugl della suprastanza della Ligia Romontscha».

In'objecziun:

Daco surpren tuttenina la suprastanza della Ligia Romontscha il pensum de decider problems ortografics pigl intschess romanian? Ei secapescha che talas propostas de reponderaziun vessen stuii vegnir suttamessas alla comissiun pil vocabulari.

26 de december 1958

La radunonza generala della Romania a Trun decida cun gronda maiortad de star tiel «status quo» e de salvar omisduas preposiziuns: DE/DA. Quella manifestaziun ei stada expressiun d'ina ferma ed immediata reacziun silla comparida dil Tschespet 1958, de dictats linguistics en gasettas etc.

8 de schaner 1959

Tenor protocol della suprastanza della Romania ei il conclus prius da s. Stiafen 1958 vegnius communicaus alla Ligia Romontscha cun l'incarica de salvar la veglia scripziun el Vocabulari sursilvan - tudestg.

Nus constatein che quella comunicaziun ha fritgau nuot!

1. Dapi 1958 ei la Ligia Romontscha ensemen cul redactur dil Vocabulari ida atgnas vias concernent la damonda dil DE/DA.
2. Ligia Romontscha e redactur ein sefutrai dils conclus della Romania, sco era della cumissiun pil vocabulari.
3. Quei agir arbitrari ei in affrunt allas directivas fixadas ella radunonza generala della Ligia Romontscha dils 30 de mars 1957.

21 de fenadur 1961

salva la cumissiun pil vocabulari sia secunda sesida — quasi 4 onns suenter l'emprema conferenza en Casa Romontscha. Tochen dacheu veva la cumissiun pil vocabulari mai priu ina decisiun che corrispunda alla hodierna scripziun applicada el niev Vocabulari sursilvan - tudestg. La decisiun dils 21 de fenadur 1961 tras la cumissiun pil vocabulari ei sulettamein stau ina confirmaziun de quei che redactur e Ligia Romontscha vevan gia decidiu ed introduciu. Nus legin ell'invitaziun dils 27 de matg 1961 alla cumissiun: «Cunquei che la composiziun dil vocabulari ei ussa ton sco finida . . .» Da quei seresulta ch'il vocabulari era gia concepìus en dadaissem — e quei senza incumbensa d'in organ competent.

Schegie che plirs votants han fatg attents la radunonza alla malapasch e combats che savessien nescher tras ina decisiun, passa la radunonza alla votaziun (dils 28 representants de quella cumissiun eran il mument della votaziun mo 13 presents).

La radunonza accepta las suandontas propostas: (tenor protocol)

1. DA, DALLA, DIL
2. DE, DELLA figureschan sco cavazins el vocabulari cun in renaviament en quei senn, che funcziun e diever vegnan circumscretts ell' introducziun.

Plinavon ei era la damonda d'in compromiss vegnida discussionada en quella radunonza.

Dus passus dil protocol pon porscher a nus in clar maletg, sut tgei condiziuns ch'il redactur fussi staus prompts per in compromiss: (tenor protocol)

«Il votant (redactur dil Vocabulari) sedeclara prompts d'acceptar il DIL, DELLA pil genitiv, sch'ei dat in conclus u n a n i m en quei senn (DELLA, DALLA, DIL, DA).»

«El, dr. Decurtins, ha purschiu maun pil compromiss (DELLA, DALLA, DIL, DA) sut la condiziun, che t u t s seigien d'accord».

20 de settember 1961

retscheiva gl'anterior president della Romania ina brev accumulada da 120 suttascripziuns de Romanians. Ils suttascrets pretendan dal president della Romania en uffeci de convocar enteifer 3 jamnas ina radunonza generala extraordinaria della Romania.

Ils motifs che fan agir ils 120 sutscribents en moda talmein categorica ein ils suandonts: (tenor brev)

- a) Il conclus della «Cumissiun per il Vocabulari Sursilvan» dils 21 de fenadur 1961, ina instituziun buca competente en caussa della damonda dil DE/DA.
- b) Il conclus dil departement d'educaziun de stampar tuts ils cudischs de scola tenor la regla dil DA.
En omisdus cass ein ils conclus vegni pri senza haver risguardau il conclus della Romania, la pli gronda uniu linguistica sursilvana.

27 d'october 1961

salva la suprastonza della Romania ina sesida per tractar la damonda surallegada concernent l'istanza dils 120 suttascrets, fatga ils 20 de settember 1961.

Suandonts motifs plaidan en disfavour d'ina radunonza generala extraordinaria della Romania: (tenor protocol)

1. Ina radunonza generala extraordinaria vegn buca ad esser rappresentativa.
2. Il resultat ei negativ e periclitescha l'unitad della Romania.
3. Nus desavuassen cheutras la decisiun dils representants de nossa cumissiun pil vocabulari.
4. Nos students che representan aunc adina ina gronda part della Romania activa e che fan per ordinari stediamein part de nossas radunonzas, vulan era esser presents ad ina eventuala radunonza generala extraordinaria. Per ils ezs ei il mument buca adattaus, essend che els san nunpusseivel esser presents.

Ils motifs che lubeschan d'ignorar il giavisch dellas 120 suttascripziuns ein buca propi perschudants. En quei mument defenda la suprastonza ils interess de certs suprastonts che san mo beneventar ina tala posiziun en quella damonda.

26 de december 1961

concluda la radunonza generala della Romania a Glion cun grond pli de salvar la scripziun veglia per tut las ediziuns digl intschess romanian.

Treis differentas propostas ein stadas en votaziun:

- emprema proposta: salvar il genitiv della ,
en tut gl'auter da ,
secunda proposta: introducir sin l'entira lingua
il dadaissem ,
tiarza proposta: star tiel status quo DE/DA, sco stau
concluiu ils 26 de december 1958
ella radunonza generala della Roma-
nia a Trun.

La votaziun porscha il suandont maletg:

- emprema proposta: 16 vuschs
secunda proposta: 33 vuschs
tiarza proposta: 131 vuschs

*

La nova suprastonza elegida ils 26 de december 1961 a Glion retscheiva l'incumbensa de comunicar quei conclus allas istanzas che s'occupeschan cun ediziuns pigl intschess romanian. En quei senn communichescha la suprastonza il conclus prius a Glion al departement d'educaziun ed alla Ligia Romontscha. Duront gl'onn 1962 supplichescha la suprastonza della Romania en treis differentes scrivers gl'anterior cau dil departement d'educaziun de vuler retscheiver ina delegaziun della Romania per puder discuorer sur de quest problem e motivar nossa posiziun enviers ils conclus pri dalla cumissiun sco dal cau dil departement d'educaziun. Denton ha la Romania mai giu la quida de vegnir envidada ad ina eventuala sesida. La suprastonza della Romania vess schizun aunc oz de retscheiver l'emprema risposta a sias anteriuras supplicas davart il departement d'educaziun.

Quella tenuta davart gl'anterior cau d'educaziun ei fetg deplorabla, demai ch'el sez dat ella radunonza generala della Ligia Romontscha dils 14 d'avrel 1962 la suandonta declaronza: (tenor protocol)

«El ed il cau dil departement de finanzas vegnan a convocar ina sesida e tedlar ils meinis dellas delegaziuns. Sch'il Cussegl pign, sco subvenzionader, vess ded esser dil meini ch'ei seigi necessari che la Ligia Romontscha revegni, sche duess ella revegnir».

*

Enviers la Ligia Romontscha vein nus adina fatg valer l'autonomia dellas societads afiliadas ch'ei circumscretta els

«Tschentaments». Mo l'interpretaziun de quei artechel ha apparentamein giu giugadiras tenor cunvegnientscha.

La Ligia Romontscha ha giu retschiert a sias uras l'incumbensa de preparar ed edir ovras interromontschas e scientificas. Sut quella categoria ein era ils differents vocabularis registrai. Mo nus stuein distinguer: Quella incumbensa consista buc en il d r e t g d e d e c r e t a r m i d a d a s d e l u n g a t g .

Cun la pretensiun davart gl'antier president della Ligia Romontscha, ch'ins hagi antruras mai enderschiu enzatgei d'ina opposiziun al dadaissem, ni schizun che quella seigi levada memia tard, savein nus buca gest ir d'accord.

Il conclus de 1958 a caschun della radunonza generala della Romania a Trun ei staus enconuschents alla Ligia Romontscha. Plinavon fuya da quei temps il redactur dil Vocabulari commember della suprastonza della Romania. Il redactur era gia staus presents alla radunonza dils 30 d'uost 1958 el Hotel Lucmagn a Glion. Medemamein saveva el dil giavisch dellas 120 suttascripziuns.

Da quei seresulta clarmein ch'il redactur ha ditgau gnanc stel de conclus della cumissiun sco della Romania. Sia lavur de preparaziun pil vocabulari sebasava — quei ch'appartegn la scripziun nova (DA) applicada el niev vocabulari — sin negin conclus. La cumissiun pil vocabulari ha gie decidiu l'introducziun dil dadaissem pér ils 21 de fenadur 1961. Tenor ina brev alla cumissiun era la composiziun dil vocabulari ton sco finida.

Cheu astgein nus trer la conclusiun, ch'ei ha existiu negina bunaveglia per anflar concordanza denter ils dus differents camps. Quei ch'era priu en mira, stueva vegnir contonschiu per tut prezi!

La motivaziun de quei agir davart la Ligia Romontscha sa buca ual perschuer. Gl'emprem ha ins empruau de motivar quella midada cul pretext d'ina avischinaziun als auters idioms. Naturalmein fuss quei de beneventar. Mo lu sto ins era preten-der dals auters concessiuns egualas. Mintga vart sto sedeclarar promta de desister sin certas atgnadads che tangheschan l'ortografia. Dil reminent ei in'avischinaziun empau pli extendida ina caussa ualti spinusa.

Quei che pertucca la simplificaziun, ei in argument giustificau. Mo deplorablamein unfresch'ins cheutras la d i s t i n c z i u n . Ozildi astgein nus aunc strusch crer alla simplificaziun.

Ha ei existiu enzacu in tal bugliadetsch de variantas el diever DE/DA?

La regla fixada concernent il diever dil DA renunzia ad ina logica che fundescha sin arguments filologics. Plitost vegn ins alla conclusiun, ch'il fundatur de quella regla hagi aunc stuiu sereferir alla matematica per buca cumular zun memia la letra A el lungatg sursilvan. Da quella ponderaziun seresulta la suandonta operaziun: DE sto far plaz al DA, DELLA al DALLA — ed ussa quei che para il pli nunlogic DAL vegn remplazzaus tras DIL.

Ponderond ils factums e la moda e maniera co Ligia Romontscha e redactur han manipulau per arrivar a lur mira, pon ins buca sedeliberar della impressiun, ch'ei hagi regiu ina certa adversitad enviars la Romania ed ils adherents dil DE. La Ligia Romontscha conceda, ch'ins hagi fatg sbagls. Quels sbagls — ei seigi stau sbagls psicologics e tactics — han naturalmein stuiu capitar. Autramein fuss ins buca arrivaus alla finamira.

Per fundar nossas pretensiuns vulein nus aunc registrar la lavur della cumissiun pil vocabulari. Sia emprema sesida ha giu liug ils 7 de settember 1957. Il conclus che la cumissiun ha priu gliez di ei a nus enconuschents. Apparentamein ei quei conclus buca staus ligionts per il redactur e la Ligia Romontscha. En sia lavur preparatoria pil vocabulari ha il redactur buca risguardau quei conclus ed ignorau l'existenza della cumissiun pil vocabulari. La medema reproscha savein nus far alla Ligia Romontscha. Sefutrone dil conclus dils 7 de settember 1957 surpassa il redactur sias competenzas. La midada dil DE ei buca ina damonda ortografica, mobein ina damonda della *s i n t a x*.

Plinavon ha la Ligia Romontscha targlinau de presentar quella damonda alla cumissiun pil vocabulari. Gia ils 12 de december 1958 veva il redactur publicau siu Memorandum, en il qual el motivescha sias reponderaziuns davart quei problem. Mo la cumissiun ei vegnida convocada per ils 21 de fenadur 1961. Pertgei aschi tard?

Ponderond quellas manipulaziuns, sto mintgin arrivar nunvulend alla conclusiun, che l'aria eri 1958/59 apparentamein buca aunc sereina avunda per laguoter in dadaissem complet.

Il temps ha stuiu medegar enqualin. Cheu vala era il proverbii: Spetga e secusseglia! Quei agir targlinont e sut cozza betta in' umbriva sin redactur e Ligia Romontscha.

Plinavon ei era la tenuta digl anteriur cau dil departement d'educaziun enviars la Romania buca digna per in um en quella posiziun. Nus deplorein fetg, ch'el ha schau influenzer d'autras varts. Tenor siu plaid daus alla Romania ils 14 d'avrel 1961 cun caschun della radunonza generala della L. R., vess el giu de convocar ina seduta denter ina delegaziun della Romania e la Ligia Romontscha. La malapasch che regia oz denter Romontschs, ei deplorabla. Fuss quella pasch stada in scazi aschi prezios, al redactur sco alla Ligia Romontscha, duevan ei mo suandar il conclus della radunonza generala della Romania dils 26 de december 1958.

Quei di ei vegniu decidiu davart ina damonda dil lungatg della Romania, buca dil lungatg dil redactur ni della Ligia Romontscha.

Quellas reproschas snegan buca al redactur de publicar sias ponderaziuns davart il diever DE/DA e motivar quellas. Mo aschi prest che quei va encunter in conclus della Romania sco suprem organ, astga la caussa buca vegnir sfurzada atras sut schurmetg finanziel davart la Ligia Romontscha. Cheutras ei la Romania vegnida tractada sco sch'ella stess sut ugadia.

Sche gronda malapasch regia oz denter Romanians, ei quei per la pli gronda part la cuolpa della Ligia Romontscha cun siu anteriur president. Quel sco era il redactur ein vegni informai dil prighel che smanatscha de schendrar malapasch. Havend sufficient daners publics a disposiziun per financiar il vocabulari, duvravan els nuota far stem della vusch dell'opposiziun e dil pievel.

Co la Romania ei vegnida tractada davart la Ligia Romontscha, redactur e departement d'educaziun, demuossa pintga gentileza da quellas varts. Da quella tendenza seresulta la hanada resistenza ad ina sentupada cun l'opposiziun, nua che mintga part vess saviu presentar lur pugn de vesta.

Cun satisfacziun vein nus udiu, ch'igl Ordinariat ha decretau il diever d'omisduas preposiziuns DE/DA per ediziuns religiusas e della baselgia. Nus engraziein, ch'ins ha da quellas varts priu peda de s'informar dellas metodos ch'ei vegnidas applicadas da certs cercels per arrivar a lur intent.

Il medem vess ins astgau spitgar davart nossas instanzas politicas. Per lezzas eisi apparentamein stau sufficient de vegnir orientadas davart la Ligia Romontscha. Co quella orientaziun ei vegnida dada, savein nus s'imaginar. Sch'ins vess schau reger la sauna raschun e la devisa: Audeatur et altera pars — Teidla era la cuntrapart!, vess ins evitau in grond affrunt enviers la Romania e per certins fuss quei stau ina lecziun concernent principis democratics.